

Топчий Л. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та літератури

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИЄДНУВАННЯ ЯК РІЗНОВИД СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ

Анотація. У статті розглянуто особливий вид синтаксичного зв'язку – приєднання. Акцентовано увагу, що цей зв'язок по-різному розглядається в мовознавстві і місце його у синтаксичній системі ще чітко не визначене. Було встановлено, що приєднання – це додавання (у формі членів простого речення або цілого речення) до основного вислову за допомогою приєднувального зв'язку додаткових повідомлень, пояснень, зауважень, що виникають у свідомості не одночасно з основною думкою, а лише після того, як вона висловлена. Виявлено, що особливістю цього різновиду синтаксичного зв'язку є логічне інтонаційно-сміслові відділення або відокремлення якоїсь частини простого або складного речення. У розвідці зазначено, що функція висловлювання, що додатково виникло, яке має великі художньо-виразні можливості, визначає основні значення приєднувальних конструкцій. Вони мають характер додаткових повідомлень, які уточнюють, пояснюють і розвивають основне висловлювання. Інтонаційний і синтаксичний розрив між ними і основним висловлюванням є характерною рисою таких синтаксем. Наведено засоби вираження приєднувального зв'язку: сурядні сполучники, вжиті в приєднувальному значенні, особливі приєднувальні сполучення слів, слова-маркери, а також інтонація. Виявлено, що приєднувальні конструкції, незважаючи на різноманіття структурно-граматичних типів, згуртовуються єдністю функціонального вживання в мові, переривчастим характером синтаксичного зв'язку, який створюється особливою інтонацією після тривалої паузи. Такі побудови характерні, головним чином, для розмовного стилю, але у сучасній мовній практиці вони вільно функціонують у текстах різної стильової приналежності. Проведене дослідження дозволило підсумувати, що, оскільки приєднувальні синтаксеми несуть на собі велике смислове і експресивне навантаження, мета їх використання – надати мові особливих смислових і експресивно-стилістичних відтінків, окремим членам висловлювання – великого емоційного та змістового навантаження. Всі ці якості дозволяють вважати приєднання особливим синтаксичним явищем.

Ключові слова: приєднання, зв'язок, синтаксична одиниця, парцеляція, конструкція, синтаксема, диференційні ознаки.

Постановка проблеми. У синтаксисі є кілька видів зв'язків, статус яких не цілком зрозумілий. Одним із таких ми вважаємо приєднувальний зв'язок, дослідження якого як специфічного засобу експресивного синтаксису зазнало різновекторних наукових поглядів мовознавців. Одні вчені будь-яке розчленування синтаксичної одиниці тлумачать як парцельовану конструкцію, інші – як приєднувальну, а парцеляцію ототожнюють або розглядають у межах приєднання.

Оскільки термін «приєднання» паралельно використовують із терміном «парцеляція», ці поняття потребують детального структурно-семантичного і формально-синтаксичного аналізу, і на цей час статус цього явища в науковій літературі відображено ще не досить. Актуальність нашої розвідки визначена необхідністю з'ясування особливостей приєднання як виду синтаксичного зв'язку з огляду на неоднозначність підходів до визначення його диференційних ознак.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіюванню приєднувальних синтаксем присвячено роботи вітчизняних учених (П. Дудик, А. Загнітко, В. Вихованець, М. Каранська, І. Пелічний та ін.), які зробили вагомий внесок у дослідження теоретичних проблем приєднання як неоднозначного синтаксичного зв'язку у лінгвістиці. Ці конструкції є предметом аналізу в наукових розвідках російських синтаксистів (Н. Шведова, В. Бабайцева, В. Гак та ін.). Процеси синтаксичного розчленування, до яких належить *приєднання*, активно досліджуються сучасниками. Так, С. Гурко це явище кваліфікує як засіб імплікованого ствердження, А. Кучер – як статичний варіант реалізації мовної системи, який є цілком суб'єктивним фактом. Д. Крот характеризує приєднувальні конструкції як художній засіб вираження змістових і експресивно-стилістичних відтінків, які сприяють посиленню гнучкості та виразності мовлення.

Мета статті. Мета нашої розвідки – розглянути різні погляди науковців на ці синтаксеми; проаналізувати власне мовні особливості приєднувальних конструкцій, способи граматичного вираження приєднувального зв'язку. Це передбачає розв'язання таких завдань: висвітлити у поглядах науковців проблемність сутності цього зв'язку у загальномовному лінгвістичному контексті; на ілюстративному матеріалі простежити формально-синтаксичні та структурно-семантичні особливості приєднувальних конструкцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістиці питання покваліфікування *приєднання* не досить досліджене, і проблема кваліфікації конструкцій з цим видом зв'язку залишається дискусійною. Його специфіку відзначав ще В. Виноградов, на думку якого приєднувальні конструкції – це такі конструкції, в яких фрази не розташовуються відразу в одну смислову площину, але утворюють асоціативний ланцюг приєднання [1, с. 577]. Спочатку *приєднання* не відрізняли від парцеляції і визначали їх як структури із характерним приєднувальним зв'язком (Л. Щерба, О. Пешковський, С. Крюков та ін.). Пізніше ці явища у наукових школах функціонували паралельно, без чіткого розмежування (І. Вихованець, П. Дудик, Н. Валгіна, Л. Кадомцева). Приєднувальні речення С. Смаль-Стоцьким та Ф. Гартнером розглядалися як розчленовані конструкції, які мають можливість сполучатися в одну

синтаксичну цілісність за участю сполучників. Л. Щерба їх пов'язував з потенційністю єднальних сполучників виконувати приєднувальну функцію. Спробу глибинно дослідити це синтаксичне явище виявив С. Крючков, який підкреслив диференційні особливості приєднання і визначив його як додаткове повідомлення у висловленні [2, с. 400–403].

В. Жайворонок *приєднання* вважав особливим різновидом синтаксичного зв'язку, коли дві синтаксеми співвідносяться на основі семантико-граматичної незалежності опорного речення та смислового і граматичного тяжіння до нього приєднувальної конструкції [3]. В. Богатко тлумачить це явище як «семантико-граматичну категорію, що має власну семантику (значення додаткового повідомлення) і власну граматичну форму вираження цієї семантики (спеціальні сполучники, сполучні слова)» [4, с. 120]. На думку М. Каранської, *приєднання* – «семантико-синтаксичний зв'язок у середині простих і складних речень, на межі речень, з яких утворено одиниці висловлення вищого порядку – ССП, НФС», тобто це не суб'єктивне, а об'єктивне, закономірне явище у мові [5, с. 283–284]. П. Дудик, ототожнюючи *приєднувальні* і *парцельовані* речення, обґрунтовано стверджує, що приєднувальні конструкції – це різнотипні за внутрішньосинтаксичною організацією речення, що формуються як додаткові частини попереднього речення, але виділяються в окремі самостійні речення, повні чи здебільшого неповні двоскладні чи односкладні [6, с. 185]. О. Пономарів виокремлює серед СПР конструкції з підрядною приєднувальною (супровідною), наголошуючи, що особливістю таких синтаксем є відносна самостійність і завершеність головної частини, що не вимагає підрядної, і несамоствійність підрядної [7, с. 163–164]. Автори підручника під редакцією А. Мойсієнка поняття «приєднання», зокрема приєднувальні відношення, розглядають як окрему групу в рамках закритих ССР [8, с. 325]. К. Шульжук приєднувальну конструкцію тлумачить як речення, що становить додаткове повідомлення до опорного, виділяючись при цьому в окрему самостійну одиницю [9, с. 403].

Принципово інакше визначають такий вид зв'язку Г. Кустова і П. Лекант. Так, на думку Г. Кустової, приєднання – це включення члена речення в закінчене за змістом і формою висловлювання як додаткового зауваження, пояснення [10, с. 132], за П. Лекантом, це – навислий відрив члена речення від завершеного формально і змістовно висловлювання [11, с. 202]. Велику увагу способам вираження приєднувальних відносин на рівні складного речення приділили С. Крючков і Л. Максимов. Серед ССР вони виділили конструкції з приєднувальними сполучниками, в яких «друга предикативна частина виникає як би під час самого процесу мови, як щось додаткове до першої» [12, с. 30]. Також автори виокремлюють СПР приєднувальні і наголошують на факті їх синонімії із ССР і БСР, що мають у другій частині займенник *це*.

Ідею існування приєднувальних відносин у складних синтаксемах висловлює Е. Скоблікова, яка піддає аналізу підрядні конструкції з підрядними приєднувальними [13, с. 101–102]. Дослідниця не лише формулює загальне значення СПР з приєднувальною підрядною частиною, а й диференціює їх на окремі семантичні групи. Засобами зв'язку предикативних частин вона називає як спеціалізовані сполучники (*і*) *при тому*, (*і*) *причому*, *при цьому*, *до того ж*, *крім того*, *теж*, *також*, *а також*, *та й*, (*і*) *тільки*, (*і*) *навіть*(І)), так й інші сурядні сполучники, які живаються в приєднувальному значенні.

В енциклопедії «Українська мова» *приєднання* тлумачиться як різновид синтаксичного зв'язку; як співвідношення двох синтаксичних одиниць на основі семантико-граматичної незалежності однієї з них та смислового і граматичного тяжіння до неї іншої (приєднувальної конструкції). Остання є синтаксично зміщеною частиною простого або складного речення чи цілим реченням і передає додаткове повідомлення, зауваження, пояснення [14, с. 523]. Аргументоване розмежування *приєднання* і *парцеляції* належить В. Белошапковій, яка приєднання відносить «до логіко-граматичних відношень, що є рівнорядними з розділовими, протиставними та ін.», а парцеляцію до явищ «динамічного руху думки» [15, с. 27].

Спроби визначити *приєднання* з опорою на поняття сурядного і підрядного зв'язку розпочато низкою дослідників. Так, за Н. Валгіною, приєднання – як особливий різновид синтаксичного зв'язку – відрізняється і від сурядності, і від підрядності... Воно як би накладається на сурядність і підрядність, будучи зв'язком вторинним [16, с. 258]. Усі приєднувальні конструкції синтаксист розподіляє на сполучникові, які поділяються на: конструкції з приєднувальними сполучниками і сполучними словами; конструкції із сурядними сполучниками в приєднувальному значенні; конструкції з підрядними сполучниками в приєднувальному значенні та безсполучникові. Останні розглядаються авторкою як окремі різновиди *приєднання*, серед конструкцій якого виділяються: приєднувальні, що виконують роль членів, однорідних з наявними в основному висловлюванні; приєднувальні побудови, що уточнюють або пояснюють члени основного висловлювання; приєднувальні речення, в складі яких повторюється член основного висловлювання з додатковою характеристикою, та приєднувальні одиниці, що розповсюджують основний вислів [16].

Як свідчить матеріал, у багатьох вузівських підручниках *приєднання* як особливий вид синтаксичного зв'язку не представлено. Автори одних навчальних видань взагалі не розглядають подібні структури; інші дослідники говорять про приєднання або тільки на рівні простого речення, або тільки на рівні складного. Ті, хто все ж розглядають приєднання як факт мови, що має місце на рівні речення, трактують це явище по-різному і викладають не цілком чіткі і лінгвістично обґрунтовані їх характеристики. Аналіз приєднання на рівні простого речення, як правило, дається під час опису ускладненого речення. Приєднувальні конструкції розглядаються як різновид ускладнених речень з уточнюючо-видільними відокремленими членами, що передбачає зіставлення уточнюючих, пояснювальних і приєднувальних конструкцій. На рівні складного речення *приєднання* також представлено у сучасних вузівських підручниках непослідовно.

Як бачимо, інтерпретація конструкцій зі значенням *приєднання* у сучасній науковій літературі досить суперечлива. Відсутність єдиного підходу до вивчення граматичної природи приєднання пояснюється, по-перше, різноманіттям структурних типів приєднувальних компонентів, і по-друге, невизначеною кількістю лексико-граматичних засобів вираження приєднувального зв'язку.

У конструкціях такого типу у разі приєднання постпозитивний (рідше – інтерпозитивний) елемент виникає у свідомості мовця безпосередньо в процесі висловлювання, тому основна частина фрази завжди автосемантична, а приєднувальний компонент являє собою додаткове судження, що конкретизує,

розширює або характеризує інформацію базової частини. Наприклад: *Так от я задумав зробити се принадніше. Солідніше* (І. Франко) або *Вона лишилася одна в хаті. Одна-однісенька* (О. Кобилянська).

Як бачимо, частини складних речень з'єднуються приєднувальним зв'язком, який має свої специфічні структурні і семантичні характеристики і не зводиться ні до сурядності, ні до підпорядкування. Їх уживання в мові художнього дискурсу зумовлене контекстом і «становить художній прийом, яким користуються, щоб висловити найрізноманітніші змістові й експресивно-емоційні відтінки мислення, почуттів людини» [6, с. 189].

Засобами вираження такого виду синтаксичного зв'язку можуть слугувати: 1) специфічна для приєднання інтонація, що припускає значне зниження тону перед приєднанням, «попереджувальна» пауза, окремий фразовий наголос на приєднувальному члені; 2) особливий порядок слів; 3) інші допоміжні засоби та слова-маркери, які можуть вживатися як із сполучними засобами, так і без них. Перелік таких слів досить широкий: *навіть, головним чином, зокрема, наприклад, особливо, в особливості, в тому числі, та й взагалі, причому, притому, і до того ж, перш за все, в першу чергу, і додав, промовив, проглаголив, пролетав, і раптом згадав* тощо.

Як уже зазначалося, головними засобами вираження такого виду синтаксичного зв'язку виступають спеціалізовані приєднувальні сполучники (*так і, причому, до того ж* і т. п.). При цьому вони можуть бути декількох видів: 1) власне приєднувальні сполучники (*притому, причому*); 2) приєднувальні сполучники, утворені сполученням сурядних і підрядних засобів (*а щоб, і щоб, і якщо, і коли* тощо); 3) сполучники із цим значенням, утворені поєднанням часток і займенникових прислівників (*і ось, а тому, і потім, і тому, і це* тощо); 4) приєднувальні сполучники, утворені з'єднанням сполучників та різних груп займенників (*і чому, да ось і це* тощо); 5) єднальні засоби з цією семантикою, утворені поєднанням сполучника і подвійної частки (*і так, і це* тощо). Також у приєднувальному значенні можуть використовуватися протиставні сполучники *проте* (в значенні «але»), *зате*; з'єднувальний сполучник *так* (у значенні «і») і розділові сполучники *чи, ні ... ні, то ... то* тощо. Пор.: *Я не знав ні її імені, ні її адреси, ні міста, в якому вона живе ... Зате я знав, що це саме та дівчина, яку я чекав все своє життя!* (В. Дуденчук). В окремих випадках частка виявляється здатною перетягнути на себе приєднувальне значення, і тоді вона стає єдиним формальним засобом вираження приєднувального зв'язку, без будь-яких сполучників: *Не було б цього дивно тліючого білими ночами невагомого міста, від якого тепер так важко відірватися, навіть на тиждень ...* (Діна Рубіна).

В. Жайворонок виокремлює сполучні засоби, що виступають лише у функції приєднання (*та й, це й, та це, та це й, а також*) та сполучники, які омонімічні сполучним словам підрядності та сурядності (*зате, проте, і, та, а, але, однак*). Також цю функцію виконують і приєднувальні сполучники, що стають омонімічними частками і модальними словами, деякими прислівниками [3, с. 7]. Наприклад: *«Може, думало, що й ухотили його на березі лиш для того, аби втішило грою капудан-пашу. І, мабуть, сподівалося, що його відпустять до тата й мамі»* (П. Загребельний). За даними проведених досліджень, найактивнішим виступає сполучник *і*, який репрезентує загальну єднальну семантику зі значенням послідовності або одночасності подій: *«Але все інше як же змінилось! І ліси, і села,*

і люди» (І. Франко); *«Ти вознесеши на небо, вознесеши! – гарячкове повторював він. – І я за тобою!»* (П. Загребельний).

Дослідники, спираючись на форму вираження приєднувальних компонентів, класифікують *приєднувальні конструкції* на такі семантико-синтаксичні різновиди: приєднувальний підмет (*Та це не лиш сорочка, а й штани і все, що до них належить. І рот, і голова і... правда, що не коромисло, та макогін в руках* (У. Самчук), присудок (*А як він в очі Лева дивився. Влізти в них хотів* (У. Самчук) та означальні (*Вийшли за село на битий шлях. Не битий він тепер* (У. Самчук), додаткові (*Нічого не ошадила мені доля за три роки. Ані розчарувань, ані ганьби, ані багатства, ані бідності* (І. Франко) та обставинні (*Він від широкого серця радить. По-приятельськи* (У. Самчук) приєднувальні конструкції.

Довгий час одиниці такого типу розглядалися лише як елементи повсякденної усно мовленнєвої практики. У мові художнього дискурсу вони теж знайшли своє місце. Так, вони стали однією з типових ознак ідеостилу М. Коцюбинського, які письменник уперше широко і системно використав у своїй творчості. На взірць народного мовлення ці конструкції епізодично простежуються в прозі І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, в поезіях П. Тичини, Т. Шевченка, Г. Світличної та ін.

У сучасній мовній практиці конструкції зі значенням *приєднання* виходять за рамки стилів певних авторів і вільно функціонують у текстах різної стильової приналежності.

Висновки. Отже, конструкції з *приєднанням* по-різному розглядаються в мовознавстві, їх місце у синтаксичній системі ще чітко не визначене. Здійснене дослідження дозволяє зробити висновки: 1) приєднання – це особливий вид синтаксичного зв'язку, який не збігається ні з поняттям сурядності, ні з поняттям підпорядкування, й оформлює специфічні приєднувальні відносини; 2) *приєднувальні* побудови як доповнювальний структурний матеріал певному висловленню свідчать, що цей синтаксичний прийом виходить за межі синтаксеми і є виявом розчленованості думки.

Це окреслює перспективу подальших наукових студій: систематизацію наукових поглядів мовознавців; обґрунтування характерних рис приєднання та з'ясування його диференційних ознак; інвентаризацію граматичних засобів цього зв'язку. Явище *приєднання* вимагає більш послідовного і системного вивчення й опису не тільки у вузівській, але і у шкільній граматиці.

Література:

1. Виноградов В.В. Пушкин и русский литературный язык XIX века. Пушкин – родоначальник новой русской литературы. Москва : АН СССР, 1941. С. 567–581.
2. Крючков С.Е. О присоединительных связях в современном русском языке. Вопросы синтаксиса современного русского языка / под ред. В.В. Виноградова. Москва : Учпедгиз, 1950. С. 397–411.
3. Жайворонок В.В. Сложноприсоединительные конструкции в украинской устной и письменной литературной речи : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.661. Київ, 1970. 25 с.
4. Богатько В.В. Явища еліпсису в слові сучасної української публіцистики : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Вінниця, 2005. 175 с.
5. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1995. 312 с.
6. Дудик П.С., Прокопчук Л.В. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2010. 384 с.
7. Сучасна українська мова. Синтаксис : підручник. / За ред. О.Д. Пономаріва. Київ : Либідь, 1994. 256 с.

8. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис : підручник / А.К. Мойсієнко, І.М. Арібжанова, В.В. Коломийцева та ін. Київ : Знання, 2010. 374с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 408 с.
10. Кустова Г.И. Синтаксис современного русского языка. Москва : Академия, 2007. 256 с.
11. Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке. Москва : Высшая школа, 2004. 247 с.
12. Крючков С.Е. Современный русский язык. Синтаксис сложного предложения. Москва : Просвещение, 1977. 191 с.
13. Скобликова Е.С. Современный русский язык. Синтаксис сложного предложения (теоретический курс). Москва : Флинта : Наука, 2006. 264 с.
14. Українська мова: енциклопедія. / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., М.П. Зяблюк та ін. 2-ге вид. випр. і доп. Київ : Українська енциклопедія, 2004. 824 с.
15. Белошапкова В.А. Сложное предложение в современном русском языке (некоторые вопросы теории). Москва : Просвещение, 1967. 160 с.
16. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка. Москва : Агар, 2000. 416 с.

Topchiy L. On the issue of joining as a variety of syntax connection

Summary. The article considers a special type of syntactic connection – joining. It is emphasized that this connection is considered differently in linguistics and its place in the syntactic system is not yet clearly defined. It was found that joining is the addition (in the form of members of a simple sentence or a whole sentence) to the main expression by

connecting the additional messages, explanations, remarks that arise in the mind not simultaneously with the main idea, but only after it is expressed. It is revealed that the peculiarity of this kind of syntactic connection is the logical intonation-semantic separation or separation of some part of a simple or complex sentence. In the investigation it is noted that the function of the additionally created expression, which has great artistic and expressive possibilities, determines the basic meanings of connecting constructions. They have the character of additional messages that clarify, explain and develop the main statement. Intonation and syntactic gap between them and the main utterance is a characteristic feature of such syntaxes. The means of expression of the connecting connection are given: conjunctive conjunctions used in the connecting meaning, special connecting combinations of words, word-markers, as well as intonation. It is found that connecting constructions, despite the variety of structural and grammatical types, are united by the unity of functional use in language, the intermittent nature of syntactic connection, which is created by a special intonation after a long pause. Such constructions are characteristic mainly of conversational style, but in modern linguistic practice they function freely in texts of different stylistic affiliation. The study concluded that, since the connecting syntaxes carry a large semantic and expressive load, the purpose of their use is to give the language special semantic and expressive-stylistic nuances, individual members of the utterance – a large emotional and semantic load. All these qualities allow us to consider joining a special syntactic phenomenon.

Key words: joining, connection, syntactic unit, parcelling, construction, syntax, differential features.